

Drago Jančar

Tri igre

Mladinska knjiga, Ljubljana 1988

Jančarjeve drame — **Dedalus, Klementov padec in Zalezujoč Godota** — so že pritegnile pozornost kritikov in esejistov, najprej ob revialnih izidih (npr. Berger, NoR 69/707), ob gledaliških uprizoritvah, potem pa še ob izidu knjige. O njih ni mogoče napisati nič novega več, saj je v knjigi natisnjena Inkretova študija *Jančarjeve tri tragiko-medije* natančna in izčrpna. Dramska besedila so — z redkimi izjemami stalnih sesuvalcev, ki jemljejo nase težko in nehvaležno vlogo slabega (kritika, policaja, itd.), kar je nujen pogoj za učinkovanje institucije kritike in »dobrih fantov« — dobila dobre ocene in jih »ne bo mogel prezreti, kdor bo meril vrhove tovrstne ustvarjalnosti pri nas«. Besedilo, ki ga ravnokar pišem, vi pa ravnokar berete, tem mnenjem ne bo oporekalo in ne bo poskušalo prevrednotiti dram, temveč bo ponovilo že napisano ravno zato, ker se z zapisanim strinjam. Drame so prednjevrstne (*»frontlajnovske«*) in si zaslužijo teh nekaj stavkov, pa čeprav že prebranih.

Kljub temu, da so drame »nastale v kratkem času in bile pisane skoraj vzporedno«, pa je med njimi precejšnja razlika v sami tematiki, jeziku, v razrešitvi problema, hkrati pa Jančar obvlada vse tri načine, uspešno in učinkovito spreminja jezik in pripovedno optiko. Ob citatih in aluzijah s področja literature (Beckett, Bartol) in izrabljanju neliterarnega gradiva (Apih, Milčinski) je v Jančarjevih dramah navzoče avtocitiranje, ponavljanje predhodnih tekstov z odboji in odkloni, drugačna osvetlitev in osmislitev situacije ter menjava stila. Tako preseva v *Zalezujoč Godota* Beckett, pa *Dedalus*, pa **Veliki briljantni valček** ter novela **Zalezovanje človeka**, pa še kaj, tako da dobimo intertekstualno besedilo, ki z nenavadno igrivim jezikom, ki se spogleduje z Jesihom, ponuja dovolj bogato intertekstualno igro in povečuje užitek pri branju. Podobno avtocitacijo in dopolnjevanje napisanega najdemo tudi v drugih dramah, saj je presevanje in nadaljevanje besedil tolikšno, da postanejo *Tri igre* več kot trije ločeni in samostojni dramski teksti.

Dedalus je osnova in hkrati ponovitev **Velikega briljantnega valčka**. *Dedalus* je drama o umetniku, ki gradi zapor, »trdnjavo svobode«,

VKPD, kot se glasi kratica v novoreku. V zgradbi, ki jo z bogatimi izkušnjami zgradi, pristane tudi sam, ker mu VKPb z NKVD metodami naprti krivdo za drsenje zgradbe po pobočju. Drama ni spopad med poštenimi zaprtimi in okrutnimi oblastniki in ječarji, temveč so v Dedalusu vsi zaprti, vsi hodijo v zapor sedet ali pa delat, vsi so v, vsi so ujeti v izrekanje za ali proti instituciji. To predstavlja zapor, labirint, ki se razprostira nad odnosi med ljudmi, hkrati pa je zgradba s slabimi temelji metafora postrevolucionarne izgradnje. Oblastnikom se vrti, ker so vrteli čas v prihodnost, Dedalus, sopotnik, hlapec ali nasprotnik revolucije pa je v, ker »ničesar ne more preklicati in izbrisati«, ker je kot drugi »pretekli človek«, ker je z ostalimi zaprt, tudi kadar ni v arestu. Jančarjeva politična drama je drama o ljudeh, ki so se enkrat znašli zaprti v drseči zgradbi revolucije in ideologije in jih to opredeljuje za ali proti; v labirintu, ki so si ga sami zgradili, se gredo drug drugemu Minotavre.

Klementov padec in *Zalezujoč Godota* se dogajata svetu, ki je možen šele kot razpadli svet *Dedalusa*; kažeta torej možnosti razvoja sveta, ki pa so se že dogodile.

Klementov padec je zgodba o tem, kako iz tega v zbežati v tisto nad ali čez, je zgodba o Ikarovem letu, ki ga napoveduje Dedalus ob koncu drame. Klement Jug je dobro izbran primer posameznika, ki hoče ven iz labirinta; ravno zaradi svoje usode, plezalstva, vzpenjanja in ohranjenih spisov in pisem, predstavlja karakter, ki bi si ga bilo treba, če ne bi obstajal, izmisliti. Človek, ki stavi na »vzgojo volje, pridobivanje moči in utrjevanje značaja«, ki se izpostavlja smrti — »samo v bližini katere se živi zares« —, je v vsakem primeru obsojen na neuspeh; še več, neuspeh stremevca je samo posledica narave stremjenja, neuspeh stremjenja pa je tisto od nekdanj in morda hkrati je; »če sem sladkor, naj se stopim, če sem steklo, naj se zdrobim, če vlaga nadčloveške napore v iskanje odgovora na vprašanje, kdo da je; »če sem sladkor naj se stopim, če sem steklo, naj se zdrobim, če sem jeklo, naj zazvenim«, pri tem pa ne ve, da je zven — njegovo pravo ime — lahko le zven ploska ene same dlani, da iz labirinta ne pride ne volja, ne moč, ne značaj. Zgodba o Klementu je zgodba o stremevcu, ki se približa srčiki stremjenja, o breznu, ki ga obdajata volja in moč, pa ga padec prehititi. »In poleg tega: padec ni padec. To je let, let.«

Klementovo prepričanje, da se »samo redki, šele potem, šele v smrti, lahko dvignejo v nebo in vzletijo kot ptiči«, je seveda tista napaka, ki jo napravi Ikar z objestnim dvigovanjem previsoko; razmišljanje in stremjenje po večnosti lahko pripeljeta v bližino smrti, vendar je jemanje stvari preveč dobesedno lahko usodno in preveč spominja na »se dvigne v življenje, kdor pade v smrt« kot geslom vseh totalitarnih gibanj, ki zahtevajo predanost posameznika skupni stvari. Vendar vsi predhodni Ikari in Tatlini-letalini s svojimi napa-

kami ponujajo primere, kako se ne da leteti, in izčrpavajo možnosti, kar lahko pripelje do tega, da bo enkrat nebo prekrito z jatami letalcev. Vsak letalec (angel) pa je strašen.

Klement je tip junaka, ki z voljo do moči kot najbolj razvito obliko stremljenja predstavlja nasprotje junakom, kot jih odkriva esejistika, ki ugotavlja vse večje mehčanje jaza in razprševanje subjektivitete. Prav tako je presenetljiva reaktualizacija Jugoveža »mlajšega sošolca« Bartola, ki ga je sprejela za svojega ravno najmlajša generacija, ki se sicer hvali s spremembami s trdega na mehko. Ali to pomeni, da se je z odpovedjo ideologijam in varnosti skupnega nastopanja ter z dvomom o napredku tako ošibil brezvoljni subjekt, da se mu volja in moč kažeta kot zadnja rešitev? Morda se na Slovenskem le razvija stremljenska in vitalistična linija Župančič — Vidmar, ki je bila prekrita s hrepenevci od Prešerna in Cankarja do Kocbeka, pa še naprej.

Junaka *Zalezujoč Godota* sta zasledovalca v času, ko »pretekli ljudje« iz *Dedalus*a ne morejo več igrati svoje igre, v času, »ko ni odpora in ni kaj zlomiti. Če ni kaj zlomiti, . . . poslanstvo nima smisla. Če nima smisla, je absurd.« Tako pravi Marek o Janku v *Dedalusu*. Gleduha Franc in Jožef sta izvedenca za metafore, pa Vladimir in Estragon, pa še Lucky in Pozzo. *Zalezujoč Godota* ni »izredno močno in hrati najbolj mračno Jančarjevo besedilo« (Berger), temveč komedija o nesposobnih zasledovalcih, ki verjetno delata na svojo pest, se hranita z ostanki solate in nimata zveze z ostalimi zasledovalci, niti izkaznice ne. Spominjata na upokojene ribiške čuvaje, ki se v zelenem plazijo po obvodnem grmovju, ali pa na borce, ki prisluškujejo sosedu — intelektualcu, ki včasih potuje v tujino. Špiclja, ki ne moreta nehati zalezovati, ker jima je žal ob misli, »da sta storila toliko hudega, in zdaj naj gre vse to v nič«, ki menita, »da jima ne more nihče odvzeti, kar sta preživela«, sta vredna posmeha; domače *Dvoriščno okno* je seveda lahko le *Balkanski vohun*. Njuno paranoidno mišljenje tudi zaradi neizkušenosti enega in slepote drugega ne more roditi sadov, godosa med Godotom in seboj ne bosta mogla nikoli zmanjšati. Svoje policijstvo trenirata drug na drugem, da jima ne postane tako dolgčas, da bi morala domov, kjer se nasproti njunega dvoriščnega okna morda kdo dolgočasi, čakajoč in zalezujoč, kdaj se bo prižgala luč v njunih stanovanjih. *O miseris hominum mentes!*, pravi na to Felicita, ki se ji tako smilita, da ju niti pošteno ne premlati.

Jančarjeve *Tri igre* so zgodbe o plavanju skozi težko, gosto snov (*Dedalus*), o previsokem Ikarovem letu in strmoglavljenju (*Klementov padec*) in o prenizkem letu in potopitvi (*Zalezujoč Godota*). Po treh igrah o »preteklih ljudeh« je pričakovati, da se bo Jančar lotil »ljudi našega časa«.